

Nadużywanie władzy rodzicielskiej w świetle prawa karnego i kryminologii

Marzena Zieziula

ORCID: 0000-0003-1231-4624

Uniwersytet Łódzki*

Streszczenie: Celem artykułu jest ukazanie sposobów nadużywania władzy rodzicielskiej, które przyjmują postać przestępstw popełnianych wobec dziecka. W pierwszej części opracowania autorka skupiła się na analizie prawa karnego. Omówiono wybrane przestępstwa – znęcanie się, porzucenie małoletniego, uprowadzenie małoletniego oraz rozpijanie małoletniego. W dalszej części pracy przeprowadzono analizę danych statystycznych, które zostały udostępnione przez Komendę Główną Policji oraz Ministerstwo Sprawiedliwości. Analiza tych danych pozwoliła na ukazanie rozmiarów oraz dynamiki popełnianych przestępstw na szkodę dzieci.

Słowa kluczowe: prawo, prawo karne, kryminologia, przestępstwa wobec dzieci, dobro dziecka.

Zadaniem państwa jest ochrona i zapewnienie bezpieczeństwa, zarówno jednostkom, jak i grupom, rodzinom. Artykuł 18 Konstytucji stanowi, że: „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej” (Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483 ze zm.). Oznacza to, że instytucja rodziny jest objęta przez państwo szczególną formą ochrony. Natomiast przepis artykułu 71 ustawy zasadniczej wskazuje na uwzględnienie dobra rodziny jako obowiązku państwa, w szczególności rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji społecznej. Zatem nie budzi wątpliwości, że w sytuacji gdy rodzina, jej członkowie lub ich prawa i wolności są zagrożone, zadaniem państwa jest skuteczna interwencja. Przykładem rodzin, które znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji, są rodziny, w których dochodzi do przemocy. Rodziny te powinny być objęte specjalnym rodzajem pomocy od państwa (Florczak-Wątor, 2019). Władze publiczne powinny posiadać instrumenty ingerencji w instytucję rodziny w celu ochrony podstawowych praw człowieka, w tym prawa do życia, zdrowia, poszanowania godności osobistej.

* Wydział Prawa; zieziula.marzena@gmail.com

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie najczęstszych form nadużyć władzy rodzicielskiej, które przyjmują postać przestępstw wobec dziecka zawartych w kodeksie karnym (Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm. Dalej: k. k.). Ponadto, poprzez przedstawienie rozmiarów tychże przestępstw będzie możliwe ukazanie obrazu przestępczości w rodzinie na szkodę dziecka.

Metody badań obejmują analizę prawa, a także analizę danych statystycznych udostępnionych przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Komendę Główną Policji. Dane statystyczne dotyczą lat 2008–2018. Analiza stanu prawnego umożliwi przybliżenie problematyki związanej z nadużywaniem władzy rodzicielskiej. Następnie analiza danych statystycznych dotyczących tego zjawiska pozwoli na ukazanie skali i rozmiarów nadużywania władzy rodzicielskiej.

Na potrzeby badań zdiagnozowano następujące problemy badawcze:

- Jakie przestępstwa na szkodę dziecka przewiduje kodeks karny?
- Jak kształtuje się dynamika przestępstw przeciwko rodzinie i opiece?

Ze względu na ograniczone ramy opracowania autorka skupia się na omówieniu wybranych przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, które popełniają rodzice, tym samym nadużywając władzy rodzicielskiej. Dopelnieniem kompleksowego ujęcia nadużywania władzy rodzicielskiej jest analiza danych statystycznych dotyczących przestępstw na szkodę dziecka. Poza zakresem artykułu pozostawiono regulacje kodeksu postępowania karnego (Dz. U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zm.) oraz dane publikowane przez „Niebieską Linie”.

Nadużywanie władzy rodzicielskiej w świetle prawa karnego

W polskim ustawodawstwie nie zawarto legalnej definicji władzy rodzicielskiej. Zgodnie z art. 95 §1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U. 1964 Nr 9, poz. 59 ze zm.) na władzę rodzicielską składają się: obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka z poszanowaniem jego godności i praw. Zdaniem sądu wykonywanie władzy rodzicielskiej nie można utożsamiać faktu bycia rodzicem i posiadania praw rodzicielskich. To, że rodzicowi przysługuje władza rodzicielska, nie jest równoznaczne z faktycznym jej wykonywaniem, a więc realizowaniem przez rodzica przysługujących mu praw i obowiązków, składających się na treść władzy rodzicielskiej. Jeżeli rodzic faktycznie nie wykonuje pieczy nad dzieckiem, nie zarządza jego majątkiem i nie reprezentuje dziecka, to nie można przyjmować, że wykonuje władzę rodzicielską, która mu przysługuje (Sygn. akt II FSK 661/16).

Magdalena Żońto zauważa, że przy wykonywaniu władzy rodzicielskiej rodzic, czy też opiekun, powinien kierować się dobrem dziecka i interesem publicznym. Ponadto sprawowanie opieki w dużej mierze skupia się na ochronie dziecka,

ze względu na jego nieporadność (Żołno, 2018, s. 234). Warto zauważyć, że posłużenie się zwrotem „w szczególności” przez ustawodawcę jest związane z tym, że nie sposób wyliczyć enumeratywnie wszystkich aspektów wykonywania władzy rodzicielskiej. W sytuacji nadużywania władzy rodzicielskiej państwo powinno skutecznie ingerować, by chronić dobro dziecka. Takie zachowania mogą przybrać postać od zaniedbań dziecka do szeroko rozumianych zjawisk przemocy domowej.

Warto zauważyć, że Rzeczpospolita Polska od 7 czerwca 1991 roku, kiedy ratyfikowała Konwencję o Prawach Dziecka (Dz. U. 1991 Nr 120, poz. 526), dokument ten jest uznawany za fundament standardów dotyczących ochrony dzieci przed różnymi formami krzywdzenia. W szczególności art. 19 wskazuje na konieczność podejmowania stosownych i skutecznych działań chroniących dzieci przed przemocą (Jarosz, 2017, s. 27).

Podstawą prawną sądowego zawieszenia, ograniczenia lub też pozbawienia władzy rodzicielskiej jest niewłaściwe wypełnianie lub nadużywanie niezgodnie z szerokim pojęciem dobra dziecka (Miłek-Giertuga, 2005, s. 170). Sąd może powierzyć wykonywanie władzy rodzicielskiej jednemu z rodziców, ograniczając władzę rodzicielską drugiego do określonych obowiązków i uprawnień w stosunku do osoby dziecka. Ponadto w sytuacji zaniedbania dziecka rodzice powinni być objęci kuratelą (Sygn. akt I SA/Op 510/15).

Należy podkreślić, że wypełnianie władzy rodzicielskiej nie jest tożsame z samymi uprawnieniami, ale również z licznymi obowiązkami, za które rodzic, czy też opiekun, może zostać pociągnięty do odpowiedzialności. Oznacza to, że niewypełnianie tychże obowiązków będzie skutkowało ingerencją właściwych instrumentów państwowych (Mostowik, 2014, s. 55). Natomiast w sytuacji prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej, zgodnie z dobrem dziecka, nie zachodzi konieczność sądowej ingerencji (Sygn. akt III SA/Kr 721/17). Zdaniem sądu dobro dziecka wymaga zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji. Rodzice powinni chronić dziecko przed sytuacjami, w których byłoby narażone jego zdrowie psychiczne lub fizyczne (Sygn. akt VI Nsm 1212/17).

Ustawodawca musi rozgraniczyć zakres ingerencji w instytucję rodziny, która powinna być samowystarczalna. Przy czym jednocześnie, jeśli nie spełnia swoich funkcji, prawo musi reagować, aby chronić konstytucyjne prawa i wolności dziecka. W celu wypoziomowania tych kwestii wprowadzono ustawę z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180, poz. 1493 ze zm. Dalej: UPPwR), której celem jest „zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz inicjowanie i wspieranie działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie”. W ustawie UPPwR przemoc w rodzinie definiowana jest jako:

Jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste, w szczególności narażające członków rodziny na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. (UPPwR)

Przemoc jest wszechobecnym problemem społecznym, niezależnym od otoczenia, środowiska. Warto zauważyć, że celem przemocy jest wyrządzenie ofierze krzywdy, szkody, zadanie cierpienia czy też upokorzenie (Helios, Jedlecka, 2017, s. 15). Przemoc w rodzinie może przybierać różne formy od przemocy ekonomicznej, psychicznej, poprzez przemoc fizyczną, do molestowania seksualnego włącznie. Sylwia Spurek trafnie zauważa, że przemoc w rodzinie jest zjawiskiem, które powtarza się zgodnie z określonym schematem. Wyróżnia się trzy fazy, a wśród nich: faza narastającego napięcia, w której pojawiają się pierwsze agresywne zachowania, przeradza się w fazę ostrej przemocy, w której następuje eskalacja, wybuch agresji. Kolejnym etapem jest faza miodowego miesiąca, gdy osoba stosująca przemoc przeprosza ofiarę i obiecuje poprawę (Spurek, 2012, s. 17–18).

Przemoc ekonomiczna wobec dziecka przybiera formę zaniedbania dziecka, np. poprzez niezapewnienie dziecku niezbędnych rzeczy, przyborów szkolnych, materiałów edukacyjnych, nie wypłacając kieszonkowego. Ponadto warto zauważyć, że w ten sposób rodzic może wykorzystywać swoją pozycję do kontrolowania wydatków dziecka i uzależniać otrzymanie niezbędnych środków od wykonywania, np. prac domowych (Dyjakon, 2015). Warto zauważyć, że przemoc ekonomiczna poprzez zaniedbanie dziecka, uniemożliwienie mu realizowania podstawowych potrzeb materialnych i bytowych może doprowadzić do zniszczenia poczucia własnej wartości, odrzucenia czy też poczucia bycia gorszym od rówieśników, co może wpłynąć negatywnie na dalsze życie dziecka (Ciesielska, 2014, s. 12–13).

Należy również podkreślić działania podejmowane przez Rzecznika Praw Dziecka (RPD) na rzecz ochrony dzieci przed różnymi formami przemocy. Zakres jego kompetencji jest bardzo szeroki, od zajmowania się indywidualnymi przypadkami, poprzez działania we współpracy z samorządami i organami władzy publicznej do wystąpienia z inicjatywą ustawodawczą bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych. Warto odnotować, że z najnowszego sprawozdania z działalności RPD (za 2019 rok) wynika, że prowadził on 1956 spraw, z czego zakończono 1345 (BRPD, 2020). Rzecznik interweniuje, gdy dotychczasowe procedury, działania okazały się bezskuteczne.

Przemoc fizyczna dzieli się na dwie kategorie: przemoc bierną, m.in. różnego rodzaju zakazy, np. załatwiania potrzeb fizjologicznych, oraz przemoc czynną,

m.in. bicie, popychanie dziecka, policzkowanie, szarpanie. Stosowanie tego rodzaju przemocy oznacza faktyczną, fizyczną krzywdę dziecka. Skutkiem tego może być szkoda dla jego zdrowia (Helios, Jedlecka, 2019, s. 16–17).

Przemoc psychiczna wiąże się ściśle ze sferą emocjonalną oraz naruszeniem godności drugiej osoby. Może przyjmować postać np. krzyczenia na dziecko, obelg, wyzwisk, a także wyśmiewania, poniżania upokarzania go czy chociażby zastraszania, np. mówiąc „tylko nie mów nikomu w szkole co się wydarzyło w domu”. Nawet nieświadome stosowanie przemocy psychicznej może mieć ogromny wpływ na dziecko, które czuje się niekochane, gorsze od innych, ogranicza swoje kontakty rówieśnicze, staje się wycofane i ciągle żyje w strachu. W ten sposób uczy się mechanizmów, które w dalszym życiu będą powielane. Ten rodzaj przemocy jest niezwykle trudny do zweryfikowania oraz przeciwdziałania. Jest to związane z problemem określenia danego zachowania jako przemocy psychicznej dla obserwatora z zewnątrz (Helios, Jedlecka, 2017, s. 18–19). Należy również zaznaczyć, że dziecko doświadczające przemocy czy to fizycznej, czy psychicznej w przyszłości, nie mając innych wzorców naśladowania, może kultywować takie zachowania.

Niestety dzieci bywają również ofiarami przemocy seksualnej. Najogólniej można by powiedzieć, że przemoc seksualna to każdy kontakt seksualny podejmowany bez zgody ofiary (Helios, Jedlecka, 2017, s. 21). W odniesieniu do dziecka jako ofiary przemocy seksualnej można stwierdzić, że jest to również wykorzystanie zależności, niedojrzałości rozwojowej, a także niezdolności do powiedzenia „nie” przez dziecko (Jedlecka, 2017, s. 19).

W takich przypadkach dziecko doznaje traumy, z którą często nie może sobie poradzić. Aktami przemocy seksualnej są przestępstwa ścigane z urzędu, m.in. obcowanie płciowe z dzieckiem poniżej 15. roku życia, dopuszczanie się wobec dziecka do 15 lat innej czynności seksualnej, doprowadzanie dziecka do 15 lat do poddania się innym czynnościom seksualnym lub do ich wykonywania, prezentowanie dziecku do 15 lat materiałów pornograficznych bądź wykonywania aktów seksualnych w jego obecności w celu doprowadzenia do własnego zaspokojenia seksualnego lub zaspokojenia seksualnego innej osoby czy zgwałcenie dziecka. Warto zaznaczyć, że czynnościami seksualnymi są również np. dotykanie dziecka w miejscach intymnych lub zmuszanie go do dotykania siebie lub innych osób w intymnych miejscach.

W polskim ustawodawstwie występuje katalog przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, w zakres którego wchodzi takie przestępstwa, jak: bigamia (art. 206 k. k.), znęcanie się (art. 207 k. k.), rozpijanie małoletniego (art. 208 k. k.), uchylanie się od alimentów (art. 209 k. k.), porzucenie (art. 210 k. k.), uprowadzenie (art. 211 k. k.) czy organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy (art. 211a k. k.). Oczywiście należy mieć na uwadze przede wszystkim dwie kwestie. Po pierwsze,

te przestępstwa nie są jedynymi, jakie są popełniane wobec dziecka. Należy pamiętać, że dzieci są również ofiarami takich przestępstw, jak: pobicie (art. 158 k. k.), zabójstwo (art. 148 k. k.), spowodowanie uszczerbku na zdrowiu (art. 156 k. k.) czy chociażby szereg przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Po drugie, w zakres objęty statystyką przestępstw przeciwko rodzinie i opiece są wliczane również przestępstwa popełnione na szkodę małżonka.

Dodatkowo trzeba pamiętać, że w ramach przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności popełnionych na szkodę małoletniego zalicza się również przestępstwa popełnione przez osoby spoza kręgu rodziny dziecka. Powyższe aspekty sprawiają, że analiza tego zagadnienia jest utrudniona. Wybrane przestępstwa omówiono szczegółowo w części kryminologicznej opracowania.

Należy zauważyć, że zgodnie z art. 12 UPPwR osoba, która w ramach wykonywania obowiązków służbowych lub zawodowych, podejrzewa popełnienie przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie, jest zobowiązana powiadomić o tym fakcie odpowiednie służby.

Ponadto w Polsce przyjęto szereg dokumentów dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie, np. uchwała Rady Ministrów w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (M.P. z 2014 r. poz. 445), która zawiera cele i założenia tego programu. Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245) określające ogół czynności podejmowanych i realizowanych głównie przez funkcjonariuszy Policji oraz pracowników pomocy społecznej.

W tej części opracowania omówiono wybrane przestępstwa z kodeksu karnego z rozdziału XXVI przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Analizie poddano następujące czyny: przestępstwo znęcania się (art. 207 k. k.), przestępstwo rozpijania małoletniego (art. 208 k. k.), przestępstwo porzucenia małoletniego (art. 210 k. k.) oraz przestępstwo uprowadzenia małoletniego (art. 211 k. k.). Do analizy wybrano te przestępstwa, ponieważ te popełnione względem dziecka są penalizowane przez ustawodawcę.

Przestępstwo z art. 207 k. k. polega na znęcaniu się psychicznym lub fizycznym nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy. Przestępstwo ustawowo jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Ponadto ustawodawca przewidział typ kwalifikowany przestępstwa, jeśli znęcanie się dotyczy osoby nieporadnej ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny. W tym przypadku sprawca może zostać ukarany karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat. Za znęcanie się sąd uznał „działanie albo zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym, lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie” (Sygn. akt II AKa 388/11).

Przestępstwo rozpijania małoletniego z art. 208 k. k. polega na dostarczaniu małoletniemu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju. Za popełnienie tego przestępstwa sprawca może ponieść karę grzywny, karę ograniczenia wolności lub karę pozbawienia wolności do 2 lat. SN zauważył, że rozpijanie małoletniego jest procesem, natomiast nawet jednorazowe np. nakłanianie do spożycia alkoholu może być rozpatrywane jako przestępstwo. Ocena tego zależy od okoliczności, w jakich czynność została popełniona. Jeżeli całokształt okoliczności ujawnionych i towarzyszących takiej czynności pozwala na ustalenie, że może ono spowodować, że niepełnoletni będzie oddawać się pijaństwu – czynność ta wypełnia pojęcie rozpijania niepełnoletniego (Sygn. akt VI KZP 53/65).

Przestępstwo porzucenia małoletniego z art. 210 k. k. polega na porzuceniu osoby małoletniej poniżej 15. roku życia albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Przestępstwo można popełnić jedynie, jeśli na sprawcy ciąży obowiązek troszczenia się o tę osobę. Sankcją za popełnienie tego przestępstwa jest kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Ustawodawca przewidział typ kwalifikowany dotyczący tego przestępstwa, jeśli następstwem jest śmierć porzuconej osoby, to sprawcy grozi kara pozbawienia wolności od 2 lat do 12 lat.

Istota przestępstwa polega na porzuceniu, poprzez które sąd rozumie działanie polegające na opuszczeniu dziecka lub osoby nieporadnej, połączone z zaprzestaniem troszczenia się o nią, bez zapewnienia jej opieki ze strony innych osób. Do istoty „porzucenia” należy więc pozostawienie osoby, nad którą miałyby być roztoczona opieka, własnemu losowi, przy czym chodzi tu nie tylko o zaniechanie opieki nad osobą małoletnią lub nieporadną, lecz także o uniemożliwienie takiej osobie udzielenia natychmiastowego wsparcia (Sygn. akt V KKN 94/99). Warto nadmienić, że w przypadku przestępstwa porzucenia nie ma znaczenia, czy osobie porzuconej grozi niebezpieczeństwo.

Przestępstwo uprowadzenia małoletniego z art. 211 k. k. polega na uprowadzeniu lub zatrzymaniu małoletniego poniżej 15. roku życia albo osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Przesłanką, która musi być bezwzględnie spełniona, jest uprowadzenie lub zatrzymanie tej osoby wbrew woli osoby odpowiedzialnej za opiekę lub nadzór nad nią. Za popełnienie tego przestępstwa grozi kara pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat.

Przestępstwo to może przyjąć dwie formy. Po pierwsze sprawca może zabrać dziecko z jednego miejsca w inne, wbrew woli opiekuna. Z drugiej strony może powstrzymać dziecko przed powrotem do domu. Warto nadmienić, że przestępstwo może popełnić również rodzic, jeśli został pozbawiony władzy rodzicielskiej lub została ona zawieszona bądź ograniczona w zakresie widywania się z dzieckiem (Sygn. akt VI KZP 15/79).

W dalszej kolejności należy przejść do analizy kryminologicznej omówionych przestępstw.

Nadużywanie władzy rodzicielskiej w ujęciu kryminologicznym

W tej części opracowania przedstawiono dane statystyczne dotyczące wybranych przestępstw z katalogu przestępstw przeciwko rodzinie i opiece zawartych w kodeksie karnym. Następnie należy przejść do analizy przestępstwa znęcania się.

Tabela 1.

Skazani prawomocnie za przestępstwo znęcania się w Polsce w latach 2008–2018

Lata	Art. 207 k. k. (ogółem)	Art. 207 §1 k. k.	Art. 207 §1 k. k. (pokrzywdzony małoletni)	Art. 207 §2 k. k. (stosowanie szczególnego okrucieństwa)	Art. 207 §3 k. k. (targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie)
2008	15 068	15 011	-	31	26
2009	14 116	14 025	-	36	55
2010	13 571	13 485	-	29	57
2011	13 214	13 153	-	18	43
2012	12 388	12 318	-	29	41
2013	11 679	11 593	8*	22	56
2014	11 442	11 282	100	24	36
2015	10 840	10 533	236	13	58
2016	10 883	10 572	265	14	32
2017	10 031	9 755	212 + 6 (art. 207 §1a k. k.)**	17	41
2018	11 001	10 450	146 + 360 (art. 207 §1a k. k.)	15	30

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

* Od 2013 roku Ministerstwo Sprawiedliwości wyszczególniło z art. 207 §1 przestępstwa popełniane na szkodę małoletniego.

** Od 2017 roku Ministerstwo Sprawiedliwości wyszczególniło art. 207 §1a k. k., które dotyczy przestępstwa znęcania się w stosunku do osób nieporadnych ze względu na wiek, stan psychiczny lub fizyczny.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 1, liczba skazanych za przestępstwo z art. 207 k. k. w ostatnich latach spada. Malejąca tendencja utrzymywała się od 2008 roku (15 tys. skazań) do 2017 roku (10 tys. skazań). Warto zwrócić uwagę, że liczba prawomocnych skazanych za przestępstwo znęcania się wobec osoby małoletniej wzrasta.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 1 wynika, że liczba skazanych za przestępstwo z art. 207 §2 k. k. spada. Najwięcej prawomocnych skazanych za przestępstwo znęcania się ze szczególnym okrucieństwem w badanym okresie odnotowano w 2009 roku (36 skazanych), a najmniej w ostatnich latach: 2015 (13 skazanych) i 2016 (14 skazanych).

Artykuł 207 §3 k. k. stanowi, że jeśli osoba w wyniku znęcania się przez osobę najbliższą targnie się na własne życie, to sprawca podlega zaostrej odpowiedzialności karnej za to przestępstwo. Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 1 wynika, że liczba skazanych za przestępstwo znęcania się w typie kwalifikowanym w badanych latach wynosiła od ok. 60 do 26 skazanych. W badanym okresie liczba skazanych za to przestępstwo nie wykazuje stałej tendencji.

Następnie omówiono dane statystyczne dotyczące przestępstw: rozpijania, porzucenia oraz uprowadzenia małoletniego.

Tabela 2.

Dynamika skazań za przestępstwo rozpijania, porzucenia oraz uprowadzenia małoletniego w Polsce w latach 2008–2018

Lata	Art. 208 k. k.	Art. 210 k. k.	Art. 211 k. k.
2008	214	35	30
2009	151	23	30
2010	97	26	19
2011	92	17	21
2012	52	6	22
2013	43	4	25
2014	39	5	34
2015	33	5	25
2016	32	11	32
2017	22	4	27
2018	42	8	35

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości. <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 2, liczba prawomocnych skazanych za przestępstwo rozpijania małoletniego z art. 208 k. k. w latach 2008–2018 spada. Najwięcej skazań odnotowano w 2008 roku (214), najmniej natomiast w 2017 roku (22). Oznacza to, że w badanym okresie liczba prawomocnych skazań za przestępstwo rozpijania małoletniego spadła dziesięciokrotnie.

Dane zawarte w tabeli 2 ukazują, że liczba prawomocnych skazań za przestępstwo porzucenia małoletniego z art. 210 k. k. w latach 2008–2018 znacznie spadła. Od 35 odnotowanych skazań w 2008 roku do zaledwie 4 w 2013 roku i w 2017 roku. Niewiele więcej odnotowano w 2018 roku – 8 skazań.

Jak wynika z zestawionych danych, liczba skazań za przestępstwo uprowadzenia małoletniego z art. 211 k. k. w latach 2008–2018 nie wykazuje stałej tendencji. Liczba prawomocnych skazań za uprowadzenie małoletniego w badanym okresie wynosi od 19 do 35 rocznie.

Podsumowując przedstawione dane statystyczne, należy zauważyć, że zmniejsza się liczba skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Spośród tych przestępstw najczęściej odnotowano skazań za przestępstwo znęcania się. Choć należy zauważyć, że liczba skazań za przestępstwa z art. 207 k. k. w ostatnich latach spada, z ponad 15 tys. w 2008 roku do ok. 10–11 tys. w 2018 roku, czyli na przełomie 10 lat spadła o ok. 1/3.

Jak wynika z omówionych danych, zauważalny jest spadek liczby prawomocnych skazań za popełniane przestępstwa: rozpijania małoletniego oraz porzucenia małoletniego. W kwestii dotyczącej uprowadzeń małoletnich liczby skazań za to przestępstwo w ostatnich latach oscylują w granicach ok. 30 skazań rocznie.

Procedura „Niebieskie Karty”

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 29 lipca 2005 roku oraz rozporządzenie Rady Ministrów z 13 września 2011 roku stanowią podstawę prawną stosowania tzw. procedury „Niebieskie Karty”. Procedura ta została wypracowana w celu udzielenia pomocy i wsparcia osobom dotkniętym przemocą w rodzinie.

Zastosowanie procedury „Niebieskie Karty” nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą. Oznacza to, że w sytuacji gdy osoby pokrzywdzone boją się najbliższych, ich zemsty i nie zgłaszają stosowania przemocy, osoba wszczynająca procedurę wcale nie potrzebuje zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Takie rozwiązanie znacznie ułatwia pracę pracownikom socjalnym i policjantom.

Zgodnie z rozporządzeniem wyróżnia się cztery formularze „Niebieskie Karty” oznaczone kolejno literami: A, B, C, D. Procedura przewiduje kolejno 6 kroków. Od uzupełnienia formularza, który uruchamia procedurę, poprzez wypracowanie indywidualnego programu pomocy. Następnie podejmowane są środki oddziaływania na sprawcę oraz realizacja wcześniej opracowanego planu. Bardzo ważne jest monitorowanie sytuacji oraz wprowadzanie modyfikacji, jeśli będą niezbędne. Ostatnim krokiem jest zakończenie procedury. Następuje to w sytuacji, gdy stosowanie przemocy ustało oraz zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że osoba stosująca przemoc nie wróci do dawnych nawyków. Procedura ta jest narzędziem, którym posługując się, państwo wpływa na przeciwdziałanie zjawisku przemocy w rodzinie, dlatego też warto omówić dane statystyczne dotyczące wszczynania procedur „Niebieskie Karty” w latach 2012–2019. Dane zostały udostępnione przez Komendę Główną Policji. W związku z tym, że funkcjonariusze Policji nie są jedynymi, którzy mogą taką procedurę rozpocząć, należy mieć na uwadze, że nie jest to całościowe ujęcie badanego problemu.

Tabela 3.

Liczba wypełnionych formularzy „Niebieska Karta” oraz liczba ofiar dotkniętych przemocą w rodzinie w Polsce w latach 2012–2019

Lata	Liczba wypełnionych formularzy (ogółem)	Liczba ofiar przemocy	Liczba ofiar – kobiet	Liczba ofiar – mężczyzn	Liczba ofiar – małoletnich	Liczba dzieci umieszczonych w niezagrożającym im miejscu*
2012	51 292	76 993	50 241	7 580	19 172	527
2013	61 047	86 797	58 310	9 233	19 254	426
2014	77 808	105 332	72 786	11 491	21 055	346
2015	75 495	97 501	69 376	10 733	17 392	275
2016	73 531	91 789	66 930	10 636	14 223	598
2017	75 662	92 529	67 984	11 030	13 515	413
2018	73 153	88 133	65 057	10 672	12 404	427
2019	74 313	88 032	65 195	10 676	12 161	309

Źródło: <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>

* Liczba dzieci umieszczonych w niezagrożającym im miejscu (np. rodzina zastępcza, dalsza rodzina, placówka opiekuńcza).

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 3, w początkowych latach wprowadzenia procedury „Niebieskie Karty” wzrastała liczba wypełnianych formularzy. Oznacza to, że po wprowadzeniu tej procedury, zaczęła ona zyskiwać zaufanie wśród społeczeństwa. Od 2015 roku do 2019 roku liczba uzupełnianych formularzy utrzymuje się na podobnym poziomie ok. 73–75 tys. rocznie.

Jak wynika z zebranych danych ok. 2/3 ofiar, czyli zdecydowaną większość stanowią kobiety. Najwięcej kobiet jako ofiar przemocy domowej odnotowano w 2014 roku, w którym kobiety były ofiarami w ponad 72 tys. zgłoszeniach. Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 3, mężczyźni najrzadziej są ofiarami przemocy domowej. W 2012 roku odnotowano najmniejszą ich liczbę, było to 7,5 tys. mężczyzn. W ostatnich kilku latach liczba mężczyzn jako ofiar przemocy domowej utrzymuje się na stałym poziomie, ok. 10 tys. rocznie.

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 3, w odniesieniu do niepełnoletnich ofiar przemocy domowej należy zauważyć, że ich liczba powoli spada. W 2012 roku odnotowano najwięcej zgłoszeń, w których ofiarą był małoletni i było to ponad 21 tys. przypadków. Najmniej – w 2019 roku – niewiele ponad 12 tys. Oznacza to, że w ciągu 7 lat rocznie liczba niepełnoletnich ofiar przemocy domowej spadła o ok. 9 tys.

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że w związku z prowadzoną procedurą „Niebieskie Karty” liczba dzieci umieszczonych np. w rodzinach zastępczych, w dalszej rodzinie lub placówce opiekuńczej wynosi od ok. 600 do niecałych 300 przypadków rocznie. Oznacza to, że dzieci były w tak trudnej sytuacji w domu rodzinnym, że kierując się ich dobrem, należało je stamtąd zabrać.

Analiza danych statystycznych pozwoliła na zobrazowanie skali zjawiska osób dotkniętych przemocą w rodzinie. Jak wynika z przeprowadzonej analizy danych udostępnionych przez Komendę Główną Policji, wprowadzenie procedury „Niebieskie Karty” sprawiło, że opieką specjalistyczną zostało objętych ok. 70 tys. rodzin rocznie. Warto nadmienić, że liczba ofiar dotkniętych przemocą nie jest równoznaczna z liczbą wypełnionych formularzy, m.in. z tego względu że w jednej rodzinie ofiarami dotkniętymi przemocą było więcej niż jedna osoba, czyli np. żona i dzieci.

Należy również wskazać, że ustawodawca dostrzegając potrzebę kompleksowego przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie, podjął decyzję o ustanowieniu Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 (M. P. poz. 445). Głównym celem tego programu jest zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska. Założenie to można osiągnąć poprzez skupienie się na działaniach profilaktycznych, zwiększeniu dostępności środków ochrony i wsparcia, a ponadto zwiększając oddziaływanie na sprawców oraz prowadząc szeroką współpracę z instytucjami zajmującymi się tym zjawiskiem. Na szczeblu województwa realizatorami Programu są wyznaczeni przez wojewodów Wojewódzcy Koordynatorzy Realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania dotyczące nadużywania władzy rodzicielskiej, należy stwierdzić, że często jest ono związane z różnego rodzaju patologiami oraz przestępstwami na szkodę rodziny. Ofiarami tych przestępstw są osoby najbliższe, dlatego też w takich sprawach kluczowe jest zaufanie. Zaufanie to należy rozumieć dwojako. Przede wszystkim zaufanie jednostki do państwa, jako tej instytucji, która będzie po stronie ofiary i zapewni jej niezbędną pomoc. Następnie zaufanie do osób reprezentujących władzę publiczną, czyli m.in. funkcjonariuszy Policji, aby zgłosić im, że dana osoba jest dotknięta przemocą w rodzinie. Z perspektywy osoby dotkniętej przemocą niezmiernie ważna jest dyskrecja. Takie osoby z pewnością obawiają się reakcji znajomych, sąsiadów czy też dalszej rodziny. Obawy te mogą skutecznie powstrzymać daną osobę przed powiadomieniem odpowiednich instytucji.

Następnie należy odpowiedzieć na pytania badawcze postawione we wprowadzeniu. W odniesieniu do przestępstw na szkodę dziecka, jakie przewiduje kodeks karny, należy stwierdzić, że w XXVI rozdziale tej ustawy wyszczególniono szereg przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, które tym samym mają na celu ochronę rodziny, w szczególności dziecka. Ponadto wyróżniono kilka przestępstw, których przedmiotem ochrony jest właśnie małoletni – są to m.in. przestępstwo uprowadzenia małoletniego, przestępstwo porwania małoletniego oraz przestępstwo rozpijania małoletniego.

W odniesieniu do dynamiki przestępstw przeciwko rodzinie i opiece należy stwierdzić, że liczba skazań za te przestępstwa w ostatnich latach zmniejsza się. Najwięcej prawomocnych skazań spośród badanych kategorii przestępstw stanowią skazania za przestępstwo znęcania się. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, spadek liczby skazań w szczególności dotyczy przestępstw rozpijania oraz porzucenia małoletniego. Natomiast w kwestii dotyczącej uprowadzeń małoletnich liczba skazań oscyluje w granicach ok. 30 rocznie.

W kwestii dotyczącej procedury stosowania „Niebieskich Kart” należy stwierdzić, że w ostatnich latach liczba prowadzonych postępowań wynosi ok. 70 tys. rocznie. Najwięcej ofiar przemocy domowej stanowią kobiety – ok. 60% wszystkich ofiar. Małoletni w ostatnich latach są ofiarami przemocy domowej w ok. 12 tys. procedur. Niemniej, należy zauważyć, że podejmowane działania coraz częściej skupiają się również na udzieleniu pomocy sprawcy przemocy. Analiza tego aspektu może być przyczynkiem do kolejnych badań.

Zdaniem autorki warto byłoby przeprowadzić badania wśród rodzin, w których zakończono procedurę „Niebieskich Kart”, aby zweryfikować skuteczność podjętych działań. Warto byłoby dowiedzieć się, w ilu spośród nich ponownie wszczęto procedurę? Wtedy możliwe byłoby zweryfikowanie skuteczności programu i ewentualne wprowadzenie modyfikacji.

Bibliografia

- BRPD. (2020). *Informacja o działalności Rzecznika Praw Dziecka za rok 2017 oraz Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka*. <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2020/05/Informacja-o-dzia%C5%82alno%C5%9B%C4%87i-RPD-za-rok-2019.pdf>
- Ciesielska, M. (2014). Rodzaje, formy i cykl przemocy w rodzinie. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona*, (12), 7–16.
- Dyjakon, D. (2015). Przemoc ekonomiczna – ukryta nić zniewolenia. *Niebieska Linia* nr 6. <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/5839-przemoc-ekonomiczna-ukryta-nic-zniewolenia>
- Florczak-Wątor, M. (2019). Komentarz do art. 71 Konstytucji. W: P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Helios, J., Jedlecka, W. (2017). *Współczesne oblicza przemocy*. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/85031>
- Helios, J., Jedlecka, W. (2019). *Przemoc wobec dzieci w rodzinie*. Wyd. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Jarosz, E. (2017). Prawo dziecka do życia wolnego od przemocy. *Dziecko Krzywdzone: Teoria, Badania, Praktyka*, 16(2), 24–44.

- Jedlecka, W. (2017). *Formy i rodzaje przemocy*. Wyd. Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm.).
- Konwencja o Prawach Dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. 1991 Nr 120, poz. 526).
- Mitek-Giertuga, K. (2005). Formy ingerencji sądu w wykonywanie władzy rodzicielskiej. W: L. Kania (red.), *Studia Lubuskie. Prace Instytutu Prawa i Administracji* (s. 165–176). Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Mostowik, P. (2014). *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*. JAK.
- Postanowienie Sądu Rejonowego dla miasta stołecznego w Warszawie z dnia 4 października 2018 r. Sygn. akt VI Nsm 1212/17.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. 2011 Nr 209, poz. 1245).
- Spurek, S. (2012). *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Uchwała Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie ustanowienia Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 (M.P. 2014 poz. 445).
- Uchwała SN z dnia 5 listopada 1965 r., Sygn. akt VI KZP 53/65.
- Uchwała SN z dnia 21 listopada 1979 r., Sygn. akt VI KZP 15/79.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 553 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. 1997 Nr 89, poz. 555 ze zm.).
- Ustawa z dnia 24 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964 Nr 9, poz. 59 ze zm.)
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2005 Nr 180, poz. 1493 ze zm.).
- Wyrok NSA z dnia 27 lipca 2016 r., Sygn. akt II FSK 661/16.
- Wyrok SA z dnia 8 marca 2012 r., Sygn. akt II AKa 388/11.
- Wyrok SN z dnia 4 czerwca 2001 r., Sygn. akt V KKN 94/99.
- Wyrok WSA w Krakowie z dnia 29 września 2017 r., Sygn. akt III SA/Kr 721/17.
- Wyrok WSA w Opolu z dnia 22 grudnia 2015 r., Sygn. akt: I SA/Op 510/15.
- Żońo, M. (2018). Władza rodzicielska w prawie polskim. *Studia Etckie*, 20(2), 233–248. <http://www.studiaeckie.pl/pl/20-2018-nr-2>

Abuse of parental responsibility by criminal law and criminology

Abstract: The purpose of the article is to show ways of abuse of parental responsibility, which take the form of crimes committed against a child. In the first part of the study, the author focused on the analysis of criminal law. Selected crimes were discussed bullying, abandonment of a minor, kidnapping of a minor and drinking of a minor. Further in the work, an analysis of statistical data was carried out, which was made available by the Police Headquarters and the Ministry of Justice. The analysis of these data allowed to show the size and dynamics of crimes committed to the detriment of children.

Keywords: law, criminal law, criminology, crimes against children, child welfare.